

ГЕРАТСЬКА КРИЗА БЕРЕЗНЯ 1979 РОКУ ТА ЕСКАЛАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ ПРИСУТНОСТІ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН

Олександр КОВАЛЬКОВ (Кіровоград)

У статті розглядаються обставини та наслідки антиурядового заколоту в м. Герат у березні 1979 року та визначені ним зміни в характері радянської військово-технічної присутності в Демократичній республіці Афганістан.

Ключові слова: Демократична республіка Афганістан, “гератська криза”, НДПА, афганська опозиція, радники, радянська присутність в Афганістані.

В статье рассматриваются обстоятельства и последствия антиправительственного мятежа в г. Герат в марте 1979 г. и обусловленные им изменения в характере советского военно-технического присутствия в Демократической республике Афганистан.

Ключевые слова: Демократическая республика Афганистан, “гератский кризис”, НДПА, афганская оппозиция, советское присутствие в Афганистане.

The article discusses the circumstances and consequences of anti-government revolt in Herat in March 1979 and is defined by changes in the nature of the Soviet military-technical presence in the Democratic Republic of Afghanistan.

Keywords: Democratic Republic of Afghanistan, the “Gerat crisis”, PDPA, the Afghan opposition, the counselors, the Soviet presence in Afghanistan.

Радянсько-афганська війна 1979 – 1989 рр. стала ключовою подією міжнародного життя другої половини ХХ століття. Вона справила колосальний вплив на внутрішній суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток Радянського Союзу, поглибивши його системну кризу. Масштабність цієї події спричинила величезний інтерес дослідників. Історіографія афганської війни на сьогодні перевищує майже тисячу позицій [1]. Проте чимало аспектів радянсько-афганських відносин кінця 1970 – 80-х років потребують подальшого дослідження.

Безпосереднє залучення Обмеженого контингенту радянських військ до афганської кризи зазвичай відводить на другий план формат і наповненість радянської підтримки режиму НДПА в ДРА з боку кремлівського керівництва впродовж квітня 1978 – грудня 1979 років. Слід зауважити, що радянська присутність в Афганістані в цей проміжок часу готувала підмурівок відкритої військової агресії, а тому розгляд усіх її аспектів видається актуальним і перспективним напрямком наукових пошуків. Окремі аспекти проблеми вже піднімалися нами раніше [2].

Характер й обсяги радянської підтримки нової кабульської влади залежали від зміни військово-політичної ситуації в Демократичній республіці Афганістан. Справжнім водорозділом у цьому стали події в місті Герат у березні 1979 року.

Після подій квітня 1978 року, визначених у СРСР “Квітневою (Саурською) національно-демократичною революцією”, радянська підтримка режиму Народно-демократичної партії Афганістану зростала по всіх напрямках у геометричній прогресії. Інтерес до цієї раніше маловідомої пересічному радянському громадянину центральнoазійської держави з боку кремлівського керівництва затьмарив такий до усіх соціалістичних країн та країн “соціалістичної орієнтації” разом узятий. Напевне, що про жодну “братню” державу так багато не йшлося на шпальтах провідного рупору ЦК КПРС газети “Правда”. Більшість повідомлень про події в ДРА були захопленими репортажами про успіхи й звершення народної влади [3]. Проте у березні 1979 року ситуація докорінним чином змінилася. Причому змінився не лише зміст дозованої для радянського обивателя інформації про ситуацію в Афганістані в центральних ЗМІ, але й сама наповненість радянської присутності в Афганістані.

19 березня “Правда” опублікувала “Звернення уряду ДРА”, з якого дізнаємося, що “близько півтора місяці тому радіо Тегерана повідомило, що Іран зібрав разом 7 тисяч афганських громадян і повернув їх до Афганістану. Насправді, це були не громадяни Афганістану, а перевдягнені іранські солдати. Частину них вдалося розмістити в місті Герат і його околицях і влаштувати там безпорядки” [4]. У цьому ж числі “Правди” знаходимо першу велику авторську статтю М. Александрова, у якій автор наголошує, що “радянська громадськість виступає проти втручання у справи афганської революції” [5]. Наступного дня читаємо повідомлення кабульського представництва ТАРС: “Афганський народ виступив на підтримку тих заходів, до яких вдається уряд Афганістану, спрямованих на припинення діяльності контрреволюційних сил і припинення втручання ззовні у внутрішні справи Афганістану”. І далі – репортажі про численні мітинги в містах і селах країни на підтримку уряду й революції [6]. 21 березня А. Петров повідомляв, що “останніми днями ворожі народному ладу сили контрреволюції, спираючись на зовнішню підтримку, активізувалися” [7]. А 23 березня “Правда” заспокоїла радянського читача, що життя в Гераті нормалізується, хоча було не зрозуміло, після чого. Тут же знаходимо черговий перелік доводів того, що “сліди контрреволюції ведуть за межі Афганістану” [8]. Практично жодне з наступних чисел “Правди” не обходило без повідомлень про боротьбу з контрреволюцією і реакцією в ДРА. 25 березня Л. Міронов писав: “Афганський народ у ці дні дає рішучу відсіч внутрішній і зовнішній реакції” [9]. 31 березня знову читаємо про рішучу відсіч контрреволюції та про те, що “ситуація в Гераті нормалізується” [10]. Надалі подібні публікації стануть нормою, але Герат востаннє згадано 5 квітня: “Урядові війська й сили безпеки продовжують бойові операції проти бандитських груп у провінції Кунар і контрреволюційних елементів, котрі вторглися в районі населеного пункту Асмар. У районі Герата завершилася ліквідація незначної банди, що діяла там” [11].

Це була практично вся офіційна інформація, яка залишала більше запитань, ніж давала відповідей. Що сталося в Гераті? Які масштаби цих подій, якщо задля нормалізації ситуації знадобилося більше двох тижнів? Чи це був заколот чи щось більше? Адже повідомлялося про бойові дії урядових військ. До чого тут Іран, котрий до цього жодного разу не фігурував у повідомленнях про події в Афганістані? Проте справжня істерія, що піднялася з приводу подій у Гераті, свідчила про те, що там сталося щось екстраординарне. Дійсно, в Гераті загинули перші громадяни СРСР, радянські радники в ДРА. Уперше проти кабульського режиму повстала його головна надія – регулярні збройні сили. Уперше антиурядові та антирадянські виступи були настільки масовими та обернулися такою кількістю жертв серед мирного населення.

Як уже йшлося вище, офіційна інформація про те, що відбулося в Гераті, практично ніколи не оприлюднювалася. Лише в “постсоюзн” добу з мемуарів учасників чи свідків тих подій стало можливим відтворити історію і масштаби гератської кризи. Інформаційний вакуум мав наслідком чисельні розбіжності й відверті спекуляції стосовно різних аспектів розглядуваних подій. Особливо це стосується кількості загиблих мирних жителів та радянських радників. Так, кембріджський дослідник С. Таннер пише про 5 тисяч жертв серед мирного населення та сотні радянських радників [12, р. 232]. Таку ж загальну кількість жертв називає його оксфордський колега Д. Ісбі [13, р. 6]. Американець Дж. Б. Амстутц говорить про 3,5 тисячі загиблих жителів міста й 20 радянських громадян [14, р. 41]. В одному з останніх американських досліджень читаємо про сотні загиблих радянських радників, голови яких були вивішені на палях навколо міста [15, р. 144]. Авторитетний норвезький дослідник О.А. Вестад пише про загибель 50 радників із сім’ями [16, с. 25]. На ці відверто фантастичні цифри, на наше переконання, вплинули настрої “холодної війни” й неприховане прагнення ідеологічних опонентів Москви того, щоб СРСР в Афганістані “отримав свій В’єтнам”. Гератські події, таким чином, чи не найкраще могли бути використаними (і були використані) в антирадянській пропаганді.

Насправді ж у Гераті на момент початку заколоту перебували 24 радянські військові й цивільні радники, а також спеціалісти з НДР та Чехословаччини [17, с. 152]. Проте, судячи з наявних свідчень і доступних джерел, котрі розходяться переважено в деталях, саме роль радників у цьому вибуху була не останньою.

За свідченнями М. Іванова, 8 березня 1979 року радянські радники з військового відомства влаштували в Гераті святкування Міжнародного жіночого дня й змусили афганських офіцерів прийти на урочистості з дружинами, вдягненими на європейський лад, тобто без традиційної паранджі [18, с. 85]. Це викликало стихійні обурення гератців. Уже

12 березня розпочалися масові вуличні заворушення з вимогою відкрити в'язниці. Ідейну підтримку повсталим надали мулли. Найбільш велелюдними виявилися демонстрації 15 березня [18, с. 88]. Саме ця дата вважається днем початку гератського заколоту. За версією військового історика О. О कोरोкова, приводом до нього стала демонстрація протесту проти навчання грамоті жінок [17, с. 152]. Ця “жіноча” версія початку заколоту цілком вписується в попередню.

15 березня дії маніфестантів набули відверто антирадянського характеру. В натовпі з'явилися заклики знищувати всіх радянських спеціалістів. Натовп оточив будинки радянських радників [18, с. 90]. Заколотників підтримали військові гератського гарнізону.

Відтворити деталі подальших подій допоможуть свідчення полковника Котічева, радянського радника в Гераті, які наводить у своїх спогадах офіцер групи “Альфа” П. Клімов. “...Військові радники всі одразу ж врозтіч, усі по “джипах” і тікати хто куди. Наш останній “джип” відсікли, а там майор із Сибіру їхав, його й убили. Троє наших загинуло в тому заколоті: майор-сибіряк, ветлікар, його вбили пострілом у спину в гарнізоні, й працівник Зовнішпосилторгу, його вбили уже в місті на віллі... Кажуть, він там шкірки каракулю скуповував за півціни, тобто недоплачував, оббирав населення, а коли почалася там колотнеча, його відразу й завалили” [19, с. 182]. Надзвичайно інформативне свідчення, котре розкриває в тому числі й широке поле роботи радників із СРСР у Демократичній республіці Афганістан.

З приводу кількості загиблих громадян СРСР майже всі свідчення радянських і російських авторів однотайні: один військовий і два цивільні спеціалісти. Дійсно, на честь загиблого в Гераті майора М.Я. Бірюкова на його батьківщині в Красноярському краї було відкрито меморіал як першому військовому, загиблому в Афганістані [20, с. 188].

Повстання в Гераті, про що йшлося вище, підтримала частина гератського гарнізону, а саме бійці 17-ї дивізії ЗС ДРА. Зокрема, повстав особовий склад артилерійського полку. Офіцерів-членів НДПА було розстріляно на очах усього гарнізону. Пізніше повсталих підтримав і танковий батальйон, кинутий на придушення заколоту [18, с. 91 – 92]. О. О कोरोв указує про перехід на бік повсталих і піхотного полку [17, с. 152], проте інші дослідники цей факт не підтверджують. Загалом же повсталих гератців підтримало не менше 5 тисяч військовослужбовців збройних сил ДРА.

На придушення повстання було кинуто регулярні війська – 2 батальйони десантників за підтримки танків. Штурмом гарнізону керували радянські радники, проте й це не убезпечило каральні війська від втрат від вогню бунтівних артилеристів [19, с. 181]. Є свідчення, що Х. Амін навіть дав наказ командувачу ВПС ДРА “зітерти Герат з лиця землі”, проте його зумів відмовити Головний військовий радник Л. Горелов. [21]. Західні ж дослідники писали про застосування в придушенні заколоту бомбардувальників Іл-28 [15, р. 144].

17 березня під враженням “гератського шоку” за тривогою був піднятий Туркестанський Військовий округ [18, с. 96], а міністр оборони СРСР Д.Ф. Устинов запропонував здійснити силами радянських військ військову операцію задля надання “допомоги афганській армії у подоланні труднощів, з якими вона зіштовхнулася” [22, с. 53]. Події наступного дня змусили військового міністра схаменутися.

Заколот у Гераті був придушений із небаченою жорстокістю. Від 1 до 5 тисяч мирних жителів загинуло під час штурму міста. Після цього розпочалися розправи над найбільш активними учасниками подій. “Кого без суду й слідства повісили, когось розстріляли. Особливо не розбиралися”, – свідчить уже цитований П. Клімов [19, с. 182]. Загалом же було страчено щонайменше 300 заколотників [18, с. 92].

Гератський заколот перекинувся до провінції Багдис, у травні неспокійно стало в провінціях Гурі, Логар; у червні – у Бадахшані, Лагмані; у липні – у Панджшері, Парвані, Фарьябі; у вересні – у Газні і Заболі. І тому спрощеним видається твердження О. О कोरोкова про те, що гератські події були підбурені з Ірану [17, с. 152]. І тим більше не можемо поділяти оцінки С.П. Крахмалова гератського заколоту як “бандитської вилазки” [23, с. 210]. Ймовірніше, це була ланка безконечного ланцюга антиурядових виступів, спровокованих непродуманими форсованими перетвореннями, багато в чому диктованими радянськими військовими та цивільними радниками. Але березневі 1979 року події в Гераті засвідчили про вихід антиурядового та антирадянського опору на якісно новий рівень, на рівень громадянської війни. Як наслідок, уже у квітні 1979 р. широкомасштабні бойові дії з

опозиційними збройними формуваннями велися у 18 з 26 провінцій Афганістану [24, с. 415].

Загалом же Герат став справжнім шоком як для Кабулу, так і для Москви і цьому сприяли декілька обставин:

- уперше проти “народної влади” ДРА й Саурської революції відкрито виступила армія, до цього – чи не єдина опора режиму НДПА;
- у Гераті радницький корпус із СРСР зазнав перших людських втрат, в Афганістані вперше загинули громадяни Радянського Союзу;
- спрямованість заколоту була яскраво вираженою антирадянською, адже радники-громадяни інших соціалістичних країн у Гераті не постраждали;
- географічне розміщення Герату також, на нашу думку, відіграло не останню роль, адже від Герату до радянського кордону – лише декілька десятків кілометрів.

Заколот у Гераті спричинив занепокоєння радянських лідерів і справжню паніку серед керівництва ДРА. Про це свідчить характер телефонної розмови глави радянського уряду О.М. Косигіна з Головою Революційної ради ДРА та Генеральним секретарем НДПА Н.М. Таракі 18 березня 1979 р. Ця розмова посідає особливе місце в афгансько-радянських відносинах, оскільки під час неї пролунало перше прохання афганської сторони про розширення військово-технічної допомоги з боку СРСР аж до фізичної присутності радянських військ у ДРА. Н.М. Таракі, зокрема, говорив: “Ми просимо, щоб ви надали практичну і технічну допомогу людьми і озброєнням”. “Я пропоную, щоб ви на своїх танках і літаках поставили афганські знаки, і ніхто нічого не визнає. Ваші війська могли б іти з боку Кушки і з боку Кабула”. Глава радянського уряду у відповідь запропонував: “А якщо на літаках швидко переслати вам танки, необхідні боеприпаси, дати міномети, то ви знайдете спеціалістів, які зможуть використати цю зброю?... У Радянському Союзі пройшли підготовку сотні афганських офіцерів...”. Афганський же лідер, скаржачись на брак відданих народній владі кваліфікованих військових кадрів, наполягав на радянській військовій присутності: “Хочемо, щоб до нас надіслали таджиків, узбеків, туркменів для того, щоб вони могли водити наші танки. Нехай надягнуть афганську форму, афганські значки й ніхто їх не впізнає...”. Коли ж О. Косигін заявив, що це питання потребує серйозного обговорення, Н.М. Таракі попросив відправити до ДРА бойові машини піхоти літаками. На питання, чи є водії для них, знову запропонував: “А ви пришліть машини разом із водіями, які знають нашу мову – таджиками, узбеками...” [25].

20 березня 1979 р. Н.М. Таракі вже був у Москві. Під час особистої зустрічі з ним Л.І. Брежнєв із приводу настійливих прохань афганського лідера про відправлення військ категорично заявив: “Ми це питання всебічно розглядали, зважували, і скажу Вам прямо: цього робити не слід” [26].

Цього ж дня відбулася тривала бесіда “афганської четвірки” у складі О.М. Косигіна, А.А. Громико, Д.Ф. Устинова і Б.М. Пономарьова з Н.М. Таракі, запис якої містить чимало інформації про масштаби військово-технічної допомоги афганській революції з боку СРСР. Так, Д.Ф. Устинов повідомив про заплановане постачання до ДРА вертольотів Мі-24, котрі мають куленепробивну броню: “Таких вертольотів вам буде поставлено 6 штук упродовж червня – липня і ще 6 штук у четвертому кварталі цього року”. На це Н.М. Таракі попросив надати вертольоти з пілотами. О.М. Косигін нагадав афганському лідеру про те, в СРСР на той момент навчалось 400 афганських офіцерів. Д.Ф. Устинов додав, що 1979 року 190 афганських офіцерів завершують навчання, з поміж яких – 16 льотчиків і 13 вертолїтників. На завершення глава радянського уряду пообіцяв: “У березні цього року вам буде додатково поставлено 33 штуки БМП-1, 5 штук Мі-25, 8 штук Мі-8Т, а також 50 штук БТР-60, 25 штук броньованих розвідавтомобілів, 50 штук протилітакових установок на рухомих складах, зенітна установка “Стріла”. 18 березня до вас уже направлено 4 вертольоти Мі-8, 21 березня надійде ще 4 вертольоти. Усе це вам надається безоплатно” [27].

Як бачимо, записи бесід 18 – 20 березня 1979 р. надзвичайно інформативні й засвідчують суттєве розширення військово-технічної підтримки НДПА в громадянській війні в Афганістані. Окрім того, є відомості, що в березні 1979 р. задля виробки схеми антитерористичних заходів після убивства посла США й заколоту в Гераті до Афганістану було спрямовано групу спеціального призначення “А” (Гром) [20, с. 231].

Після цього прохання афганської сторони про активне втручання СРСР у громадянську війну в Афганістані стали регулярними. Усі вони не мали офіційного характеру й

передавалися через Головного військового радника, який курував міністра оборони ДРА (до листопада 1979 ним був Л.М. Горелов, потім – С.К. Магомєтов), посла СРСР в Афганістані (О.М. Пузанов, з листопада 1979 р. – Ф.А. Табєєв) або ж через інших радянських високопосадовців за ситуацією. Відмовляючи в цьому, СРСР постійно розширював поставки зброї й техніки для потреб афганської армії.

Так, 14 квітня 1979 р., під час зустрічі з Л.М. Горєловим Х. Амін висловив прохання направити до Кабулу 15 – 20 бойових вертольотів з боезапасами і радянськими екіпажами. На тексті цього прохання стоїть резолюція Начальника генерального Штабу Збройних Сил СРСР, маршала Радянського Союзу М.В. Огаркова: “Цього робити не слід” [28, с. 4]. У посланні ж головному військовому раднику в Кабулі, текст якого було затверджено на засіданні Політбюро 21 квітня, йшлося: “Підкресліть, що впродовж березня – квітня цього року ДРА вже поставлені 25 бойових вертольотів, котрі забезпечені 5 – 10 боекомплектами боеприпасів” [29].

Через місяць, 24 травня 1979 р., Політбюро розглядало питання про поставку Міністерством зовнішньої торгівлі у двотижневий термін до Демократичної Республіки Афганістан 1500 автомобілів. У листі до головного військового радника в Кабулі, затвердженому на тому ж засіданні, знаходимо, що “...радянський уряд... прийняв рішення поставити Афганістану в 1979 – 1981 роках безоплатно спецмайна на суму 53 млн. карбованців, у тому числі 140 гармат і мінометів, 90 бронетранспортерів..., 48 тисяч одиниць стрілецької зброї, близько 1000 гранатометів, 680 авіаційних бомб, а також направити... в травні – липні 1979 р. медикаменти і медичне обладнання на суму 50 тис. карбованців. Як першочергова допомога у травні цього року поставляються 100 запальних балонів і 160 разових бомбових касет. Поставити газові бомби з нетоксичною отруйною речовиною не видається можливим” [30].

Проте найважливішим наслідком подій у Гераті слід уважати не розширення військово-технічної допомоги ДРА з боку СРСР, а збільшення кількості радянських цивільних і передусім військових кадрів у цій країні. На засіданні Політбюро 28 червня на основі Записки до ЦК КПРС за авторством А.Громико, Ю. Андропова, Д. Устинова і Б. Пономарьова було прийнято ряд рішень, з поміж яких на увагу заслуговують два:

“Спрямувати до Афганістану на допомогу головному військовому раднику досвідченого генерала з групою офіцерів для роботи безпосередньо у військах (дивізіях і полках). Головним завданням цієї групи вважати допомогу командирам з’єднань і частин в організації бойових дій проти заколотників, поліпшення керівництва частинами й підрозділами. Додатково відрядити до ДРА радянських військових радників до батальйонної ланки включно в бригаду охорони уряду і в танкові бригади (40 – 50 осіб, у тому числі 20 радянських політпрацівників), а також радників військової контррозвідки в усі полки ДРА”.

4. “Для охорони радпосольства направити в Кабул спецзагін КДБ СРСР (125 – 150 осіб) під виглядом обслуговуючого персоналу посольства” [20, с. 204].

Отже, у червні 1979 р., через три місяці після антиурядового повстання в Гераті, вперше прийнято рішення про активне залучення радянських військових до подій у ДРА. З цього ж місяця на аеродромі в Баграмі (60 км на північ від Кабула) базувалася радянська ескадрилья транспортних літаків АН-12 [31, с. 50], а з літа 1979 р. в небі Афганістану літали радянські пілоти. Окрім цієї ескадрильї, у ДРА на початку літа 1979 р. розмішувалися радянський вузол зв’язку й транспортна ескадрилья вертольотів [20, с. 259]. У перших же числах липня до Афганістану було перекинуто 1-й парашутно-десантний батальйон 345-го гвардійського Окремого парашутно-десантного полку з Фергани з підполковником В.І. Ломакіним на чолі. Офіційним його призначенням було “забезпечення безпеки при можливій евакуації радянських громадян у разі подальшого загострення ситуації в країні” [17, с. 156]. Парашутно-десантний батальйон Ломакіна було перекинуто таємно під виглядом технічних працівників і підпорядковано напряму головному військовому раднику [28, с. 4]. Тоді ж, а саме 5 липня 1979 р., до Кабула прибув загін спеціального призначення КДБ “Зеніт-1”. Офіційною метою його перебування в ДРА була допомога в навчанні особистої гвардії Х. Аміна [20, с. 231]. Авторитетний дослідник М.Ф. Слінкін називає це початком присутності радянського військового контингенту в Демократичній Республіці Афганістан [32, с. 148 – 149].

Проте ситуація в країні й надалі залишалася складною. За словами О. Вестада, до літа 1979 р. афганський режим “знищив сам себе”, будучи нездатним протистояти більш

організованій опозиції [16, с. 34]. Зважаючи на це, упродовж липня – серпня 1979 року прохання про введення радянських військ з боку афганського керівництва не припинялися. Так, 19 липня Б. Пономарьов повідомив, що Н.М. Таракі і Х. Амін неодноразово поверталися до питання про розширення радянської військової присутності. 12 серпня Пузанові і Горелов повідомляли про чергове прохання афганських лідерів, на цей раз про розміщення в Кабулі трьох радянських спецбатальйонів. 21 серпня відбулася зустріч Х. Аміна із заступником міністра оборони СРСР генералом армії І.Г. Павловським, котрий упродовж 17 – 22 серпня 1979 року перебував у ДРА з метою оцінки ситуації та перевірки роботи радянських військових радників. На зустрічі Амін просив виділити для Афганістану 1,5 – 2 тис. радянських командос, яких можна було б розмістити у фортеці Балла-Хісар. Також Амін прохав замінити особовий склад зенітних батарей, котрі прикривали Кабул, у благонадійності яких був не певен, на радянські [28, с. 4].

Таким чином, можна констатувати, що на середину 1979 року ДРА отримував від СРСР зброї та іншого спецмайна більше, ніж усі соціалістичні країни та країни “соціалістичної орієнтації” разом узяті. СРСР мав в Афганістані розгалужений апарат радників, а з весни 1979 року в ДРА перебували радянські військові частини. Каталізатором посилення військово-технічної підтримки режиму НДПА в ДРА з боку Москви можна вважати березневі події 1979 року в Гераті, котрі були як антиурядовим, так і антирадянським виступом. Вони засвідчили перехід афганського опору на якісно новий рівень. Уже з весни 1979 року в країні тривала широкомасштабна громадянська війна між прорадянським режимом та опозицією. Масштаби гератського повстання, підтримка його урядовими військами, а також загибель перших радянським громадян в Афганістані мали наслідком справжній шок як у кабульських, так і московських лідерів. Під впливом від цих подій уперше на порядок денний було поставлено питання про військове втручання з боку СРСР в афганську кризу. Зважаючи на викладене, ми вважаємо цілком слушним зауваження К. Брутенца про те, що березень 1979 року продемонстрував “тверду установку радянського керівництва “не віддавати Афганістан” поряд із наявністю в нього тверезого уявлення про зменшувану популярність кабульського режиму й головним чином внутрішні джерела погіршення становища в Афганістані” [33, с. 468]. Тобто вже в березні 1979 року в діях кремлівських старців можна помітити потенційну можливість військового втручання в події в Афганістані. І якщо тоді тверезості (за формулюванням К. Брутенца) ще вистачило для відмовлення від такого сценарію, то надалі її ставатиме дедалі менше. Саме тому кремлівську реакцію на березневі події в Гераті слід розглядати своєрідним пусковим механізмом міни уповільненої дії, котра вибухнула в грудні 1979 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костыря А.А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979 – 1989 гг.) / Анатолий Арсеньевич Костыря. – Донецк: ООО “ИПП Промінь”, 2009. – 600 с.
2. Ковальков О. Військово-технічне співробітництво між СРСР і ДРА у квітні 1978 – грудні 1979 років / Олександр Ковальков // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – Випуск 3.33. – Історичні науки (Збірник наукових праць). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – С. 250 – 259.
3. Див. докладніше: Ковальков О. Квітнева революція 1978 р. в Афганістані у висвітленні органу ЦК КПРС газети “Правда” / Олександр Ковальков // Наукові записки. – Випуск 17. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С. 164 – 172.
4. ТАСС (Кабул). Заявление правительства ДРА // Правда. – 19 марта 1979 г. – С. 5.
5. Н. Александров. Происки реакции против демократического Афганистана // Правда. – 19 марта 1979 г. – С.5.
6. ТАСС (Кабул). Поддержка народа // Правда. – 20 марта 1979 г. – С.4.
7. А. Петров. Отпор силам реакции и империализма // Правда. – 21 марта 1979 г. – С. 5.
8. ТАСС (Герат). Осуждение подрывных действий // Правда. – 23 марта 1979 г. – С. 4.
9. Л. Миронов. На страже революции // Правда. – 25 марта 1979 г. – С.5.
10. ТАСС (Кабул). Отпор проискам контрреволюции // Правда. – 31 марта 1979 г. – С. 5.
11. ТАСС (Кабул). Борьба против контрреволюции // Правда. – 5 апреля 1979 г. – С. 5.
12. Tanner S. Afghanistan. A Military History From Alexander The Great to the Fall of the Taliban / Stephen Tanner. – Cambridge: Da Capo Press, 2002. – 351 p.
13. Isby D. Russian War in Afghanistan / David Isby. – Oxford: Osprey Publishing, 1986. – 48 p.

14. Amstutz J. B. Afghanistan: The First Five Years of Soviet Occupation / J. Bruce Amstutz. – Washington, National Defense University, 1986. – 545 p.
15. Wahab S., Youngerman B. A Brief History of Afghanistan / Shaista Wahab, Barry Youngerman. – New York, 2007. – 308 p.
16. Вестад О.А. Накануне ввода советских войск в Афганистан / Одд Арне Вестад // Новая и новейшая история. – 1994. – №2. – С. 19 – 36.
17. Окорочков А. Секретные войны Советского Союза. Первая полная энциклопедия / Александр Окорочков. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 736 с.
18. Иванов Н. Операцию “Шторм” начать раньше / Николай Иванов. – М., 2008. – 230 с.
19. Жемчугов А.А. Кому мы обязаны “афганом”? / Аркадий Алексеевич Жемчугов. – М.: Вече, 2012. – 368 с.
20. Кошелев В.М. Штурм дворца Амина: версия военного разведчика / Владимир Михайлович Кошелев. – г. Люберцы Московской области: РОО “Союз писателей Подмосковья”, 2007. – 536 с.
21. Заплатин В. До штурма дворца Амина / Василий Заплатин [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/99/316/61.html>]
22. Аблазов В.И. Афганистан. Четвертая война / Валерий Иванович Аблазов. – К.: РИА “Марко Пак”, 2002. – 206 с.
23. Крахмалов С.П. Записки военного атташе. Иран – Египет – Иран – Афганистан / Сергей Павлович Крахмалов. – М.: Издательский дом “Русская разведка”, 2000. – 320 с.
24. Коргун В.Г. История Афганистана. XX век / Виктор Григорьевич Коргун. – М.: ИВ РАН, 2004. – 528 с.
25. Запись разговора по телефону А.Н. Косыгина с Генеральным секретарем ЦК Народно-демократической партии Афганистана, председателем Революционного совета и премьер-министром ДРА Н.М. Тараки. 18 марта 1979 г. // Советский архив, собран Владимиром Буковским. 9.2. Афганистан [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh-rus.html>]
26. Запись беседы Л.И. Брежнева с Н.М. Тараки. 20 марта 1979 г. // Советский архив, собран Владимиром Буковским. 9.2. Афганистан [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh-rus.html>]
27. Запись беседы А.Н. Косыгина, А.А. Громыко, Д.Ф. Устинова, Б.Н. Пономарева с Н.М. Тараки. 20 марта 1979 г. // Советский архив, собран Владимиром Буковским. 9.2. Афганистан [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh-rus.html>]
28. Олийнык А. Ввод войск в Афганистан: как принималось решение / А. Олийнык // Красная звезда. – 1989. – 18 ноября. – С. 3 – 4.
29. Выписка из протокола № 150 заседания Политбюро ЦК КПСС от 21 апреля 1979 г. // Советский архив, собран Владимиром Буковским. 9.2. Афганистан [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh-rus.html>]
30. Выписка из протокола № 152 заседания Политбюро ЦК КПСС от 24 мая 1979 г. // Советский архив, собран Владимиром Буковским. 9.2. Афганистан [Электронный ресурс]: Режим доступа: [<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh-rus.html>]
31. Рубцов Ю.В. Советский Союз в “необъявленной” войне в Афганистане (1979 – 1989 годы): осмысление прошлого / Юрий Викторович Рубцов // Новая и новейшая история. – 2009. – №1. – С. 48 – 71.
32. Слинкин М.Ф. Народно-демократическая партия у власти. Время Тараки – Амина (1978 – 1979 гг.) / Михаил Филантьевич Слинкин. – Симферополь, 1999. – 359 с.
33. Брутенц К. Тридцать лет на Старой площади. Мемуары / Карен Брутенц. – М.: Международные отношения, 1998. – 568 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: радянсько-афганські відносини, радянське військове вторгнення до Афганістану.